

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/2 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/2 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Рахманова Мавлуда Эркин қизи СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ССРГА ХАЛҚЛАРНИ МАЖБУРИЙ КЎЧИРИШ СИЁСАТИ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	9-16
Икромжонов Акмалжон Махмуджонович ФАХРУДДИН ЎЗЖАНДИЙ ЯШАГАН ДАВРДА МОВАРОУННАҲР ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВАЗИЯТ ВА ИЛМ ФАН РИВОЖИ.....	17-25
Холдоров Зоҳиджон Валижон ўғли ТУРКИСТОН ЛЕГИОНИНИНГ ТАШКИЛ ТОПИШИ ТАРИХИДАН.....	26-34
Хамидова Дилфуза Улуғбек қизи НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС ИЖОДКОРЛАР НИГОҲИДА.....	34-41
Nag'ashboyev Qazbek Bozorboy uli SULTON RAHMONOV – SAYYORANING ENG KUCHLI ODAMI.....	42-49
Махмудов Махмуд Авазович ЯНГИ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ ШАРОИТИДА ДЕҲҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ ТАБАҚАЛАШУВИ.....	50-58
Mamatov Bektosh Tolibjon o'g'li YALANGTO'SH VANODIR VA ASHTARXONIY HUKMDORLAR.....	59-66

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Muminova Elnoraxon Abdukarimovna “YASHIL” IQTISODIYOTGA O'TISHNING HORIJY TAJRIBALARI.....	66-75
Файзуллоев Мирсаид Шухратович СОЛИҚ НАЗОРАТИ ТИЗИМИДА КАМЕРАЛ СОЛИҚ ТЕКШИРУВЛАРИНИ ЎТКАЗИШ АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ.....	76-85
Кахарова Нилуфар Эркинжоновна ОКР МЕТОДОЛОГИЯСИ ХАҚИДА ТУШУНЧА, МАҚСАДИ, АФЗАЛЛИГИ, ЖАРАЁНДАН КУТИЛАДИГАН НАТИЖАЛАР.....	86-91
Насруллоев Ҳаётжон Хабибуллоевич СОЛИҚ МАЪМУРЧИЛИГИГА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ СОЛИҚ БАЗАСИНИ КЕНГАЙТИРИШ ЙЎЛЛАРИ.....	92-99
Rahmonov Mirvoxid Rajabovich HUDUDNING INVESTISION JOZIBADORLIGI OMILLARINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH.....	100-107
Насруллоев Ҳикматулло Хабибуллоевич ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ УЧУН ЗАМОНАВИЙ РАҚАМЛИ ЕЧИМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	108-115
Тоштемиров Шохруҳ Тошпўлатович ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ КАПИТАЛ ВА УНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ.....	116-120

Насимов Равшанжон Азимович МАМЛАКАТИМИЗДА СОЛИҚ ЮКИНИНГ СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАР ФАОЛИЯТИГА ТАЪСИРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	121-130
Nabieva Nilufar Muratovna MARKETING AUDIT AND ITS IMPACT ON IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE COMPANY.....	131-139
Отамуродов Нуриддин Нажмиддинович КИЧИК ВА ЎРТА БИЗНЕС ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ COVID-19 ИНҚИРОЗ ДАВРИДА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА СОЛИҚҚА ТОРТИШ МАСАЛАЛАРИ	140-148
Hoshimov Jahongir Ravshanbek o'g'li TO'G'RIDAN – TO'G'RI HORIJY INVESTITISYALARNI JALB QILISHDA MAMLAKAT XATARLARINI KAMAYTIRISH.....	149-155
Yusupov Farruxbek Farxodovich O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SOLIQ MA'MURCHILIGIDA SOLIQ TO'LOVCHILARGA XIZMAT KO'RSATISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	156-162
Kunduzova Kumrixon Ibragimovna KICHIK BIZNES KORXONALARIDA MOLIYAVIY REJALASHTIRISH VA BYUDJETLASHTIRISHNING XUSUSIYATLARI	163-172
Зиёдинова Нилуфар Зариф қизи ИНВЕСТИЦИОН ҚАРОРЛАР ҚАБУЛ ҚИЛИШДА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАРНИНГ ЎРНИ	173-179
Насимджанов Юнусжон Зоҳидович МАМЛАКАТИМИЗ ҲУДУДЛАРДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ТОВАР ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ ЕР СОЛИҒИ МАЪМУРЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	180-187
09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
Ҳакимов Акмалжон Мирзағаниевич ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ГНОСЕОЛОГИК МОҲИЯТИ	188-192
Холмирзаев Нодиржон Низомжонович УРБАНИЗАЦИЯ СОҲАСИДАГИ ДАВЛАТ СИЁСАТИ ВА УНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ	193-198
Voboqulov Abror Abdug'ani o'g'li “OPEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE GPT” TIL MODELINING FALSAFIY Tahlili	199-204
Ялгашев Бунёд Махмудович САМАРҚАНД ВОҲАСИ ЭТНИК ГУРУҲЛАРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА УЛАРНИНГ ЯШАШ ТАРЗИ	205-213
Safarov Maqsudali ABU BAKR AR-ROZIYNING “TIBBI RUHONIY” (RUH TIBBIYOTI) ASARIDA G'AZABNI VA INSONNING O'Z KAMCHILLIKLARINI BARTARAF QILISH HAQIDA MULOHAZALAR	214-219
Сохибова Лола Жонибоевна ШАХС МАДАНИЙ САВИЯСИ – МАДАНИЙ РИВОЖЛАНГАНЛИК ИФОДАСИ	220-224

Адашова Махсума Махмудбоевна
ИМОМ АБУ МАНСУР МОТУРИДИЙ ВА МОТУРИДИЙЛИК ТАЪЛИМОТИ – ДУНЁ
ОЛИМЛАРИ НИГОҲИДА.....225-231

Mukhammediyarova Akhmaral
PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF NOOSPHERIC DEVELOPMENT IN THE
ECOLOGICAL AND GLOBAL SECURITY SYSTEM.....232-239

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Tilovov Ozod, Isoqulova Gulxon
FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDA SONLARNING QO‘LLANILISHI VA ULARNING RAMZIY
MA‘NOLARI.....240-245

Surmilova Elena
GENDER STUDIES IN LINGUISTICS AND THEIR APPLICATION IN ENGLISH LANGUAGE
TEACHING 246-252

Олимова Дилафрузхон Бахтиёржон қизи
ТИЛШУНОСЛИҚДА БАҲО КАТЕГОРИЯСИ ВА УНИНГ ЎРГАНИЛИШИ 253-257

Djurayev Dilshod Mamadiyarovich, Radjabova Madinabonu Raimovna
XITOIY TILI GRAMMATIKASIDAGI “NATIJA TO‘LIQLOVCHISI (结果补语)” 258-262

Azzamov Yusufjon Radjaboy o‘g‘li, Jo‘rayeva Xayriniso Shavkat qizi
EKOJURNALISTIKANING QO‘LLANILISH KATEGORIYALARI 263-268

Fillipova Olga Igorevna
CONVERGENCE OF STYLISTIC DEVICES AS A CATEGORY OF REDUNDANCY.....269-278

Ismoilova Dilorom Rustamjon kizi
LEXICAL UNITS OF THE SEMANTIC FIELD “MURDER” 279-285

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Ильясов Баходир Ильясович
ELEKTRON DAVLAT XIZMATLARINI KO‘RSATISHNING TASHKILY-HUQUQIY MEKANIZMI VA
UNING RIVOJLANISH YO‘LLARI 286-293

Чориева Хуршидабону Хуррам қизи
ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ФУҚАРОЛАР ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИНИНГ
ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДА ИШТИРОКИ 294-299

Хаётов Анвар Хусанович
ХАЛҚАРО ОЛИМПИА ҚЎМИТАСИНИНГ МУХТОР МАҚОМИ ВА ТУРЛИ ҲУҚУҚ
СУБЪЕКТЛАРИ БИЛАН МУНОСАБАТЛАРИ 300-307

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Журабекова Хабиба Мадаминовна
РЕЧЕВАЯ АКТИВНОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР КОММУНИКАТИВНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ 308-315

Tursunova Aziza Xoshimovna WEB TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BILIMNI NAZORAT QILUVCHI DIDAKTIK VOSITALAR YARATISH USULLARI	316-321
Oblanazarov Faxriddin Asadovich FUTBOLCHILARNI TAYYORLASHDA TA'LIM VA MASHG'ULOTNING ASOSIY QONUN- QOIDALARINI AMALGA OSHIRISH	322-329
Isroilova Dildora Muxtarovna, Solijonova Dildora Ulugbekovna IJTIMOIY-SIYOSIY MATNLAR TARJIMASINI O'QITISHDA LINGVOMADANIY OMILLARNING O'RNI	330-335
Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li MAKTAB O'QUVCHILARI HUQUQIY TA'LIM – TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILGAN TAJRIBA SINOV ISHLARI NATIJALARINING PEDAGOGIK TAHLILI	336-342
Jurayev Bobomurod Tojiyevich SHARQDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING MAYDONGA KELISHI VA RIVOJLANISHI	343-350

08.00.00-Иқтисодиёт фанлари

Kunduzova Kumrixon Ibragimovna,
Fargʻona politexnika instituti, dotsent,
“Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası” i.f.n. dotsenti,
e-mail: k.kunduzova@ferpi.uz

KICHIK BIZNES KORXONALARIDA MOLIYAVIY REJALASHTIRISH VA BYUDJETLASHTIRISHNING XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Maqolada kichik biznes korxonalarida moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish tizimini takomillashtirish muammolarini oʻrganish natijalari keltirilgan. Tadqiqotlarning dolzarbligi kichik biznesni samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish zarurati bilan asoslanadi. Shuningdek kichik biznesning mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi roli va oʻrni yetakchi olimlar fikrlari asosida tahlil qilindi.

Kalit soʻzlar: kichik biznes, tadbirkorlik, moliyalashtirish, xatrlarni baholash, byudjetlashtirish, rivojlanish strategiyasi, monitoring.

Кундузова Кумрихон Ибрагимовна,
Ферганский политехнический институт,
к.э.н., доцент кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И БЮДЖЕТИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАЛОГО БИЗНЕСА

Аннотация. В статье представлены результаты исследования проблем совершенствования системы финансового планирования и бюджетирования на предприятиях малого бизнеса. Актуальность исследований обосновывается необходимостью финансового планирования и составления бюджета при принятии эффективных управленческих решений малого бизнеса. Также была проанализирована роль и место малого бизнеса в экономическом развитии страны на основе мнений ведущих ученых.

Ключевые слова: финансовый контроль, внутренний контроль, управленческая среда, оценка рисков, контрольная деятельность, коммуникация и информация, мониторинг.

Kunduzova Kumrixon Ibragimovna,
Ferghana Polytechnic Institute,
Candidate of Economics, Associate Professor of
the Department of Accounting and Audit

FEATURES OF FINANCIAL PLANNING AND BUDGETING IN SMALL BUSINESSES

Annotation. The article presents the results of a study of the problems of improving the system of financial planning and budgeting at small businesses. The relevance of the research substantiates the need for financial planning and budgeting when making effective management decisions for small businesses. The role and place of small business in the economic development of the country was also analyzed based on the opinions of leading scientists.

Keywords: financial control, internal control, management environment, risk assessment, control activities, communication and information, monitoring.

DOI: <https://doi.org/10.47390/B1342V3SI2Y2023N20>

Kirish

Bugungi kunda kichik biznesni rivojlantirish mavzusi zamonaviy jamiyatda keng muhokama qilinmoqda va o'rganilmoqda. Rivojlangan mamlakatlarning tajribali iqtisodchilari bozor iqtisodiyotida kichik biznesning ahamiyatini juda katta baholashadi, chunki uning rivojlanishi iqtisodiy o'sishga, bozorda tovarlarning zarur sifat bilan to'yinganligiga ta'sir qiladi, ish o'rinlarini yaratish muammolarini hal qiladi va hokazo. Ya'ni, ishonch bilan aytishimiz mumkinki, kichik biznes nafaqat iqtisodiy, balki jamiyat va umuman iqtisodiyotning ijtimoiy tuzilishini ham qamrab oladi.

Kichik biznesni rivojlantirishning katta afzalliklaridan biri shundaki, u eski yirik korxonalariga hayot baxsh etadi ya'ni ular egallagan hududlarda bir qancha kichik korxonalar tashkil etish mumkin, bu o'z navbatida butun bozor iqtisodiyoti uchun ham katta foyda olish imkonini beradi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Faqat katta korxonalar qurib, aholi bandligini va daromadini oshirish, byudjet tushumlarini ko'paytirish masalalarini to'liq hal eta olmaymiz. Turmush darajasini oshirishning eng muhim yo'li tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirishdir" [1]. Aynan shu munosabat bilan ushbu mavzu iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida, ayniqsa, kichik korxonalar hali ham davlat yordamiga muhtoj bo'lgan mamlakatimiz uchun juda muhimdir.

O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirish muammosi, tadbirkorlarning fikriga ko'ra, ikkita asosiy sababdan iborat. Birinchi sabab-ortiqcha byurokratiya, ya'ni davlat tomonidan tartibga solish. Va shunga ko'ra, ikkinchi sabab-kam moliyalashtirish, ya'ni aylanma mablag'larning yetishmasligi va kreditlarning yuqori foizlari. Ammo shuni tushunishingiz kerakki, kichik iqtisodiy tuzilmalar ish o'rinlarini yaratish va bozorni saqlab qolish nuqtayi nazaridan katta ahamiyatga ega.

Ya'ni, ishonch bilan aytishimiz mumkinki, kichik biznes nafaqat iqtisodiy, balki jamiyat va umuman iqtisodiyotning ijtimoiy tuzilishini ham qamrab oladi. Tushunish kerakki, o'z biznesingizni boshlash uchun har qanday loyihaga zarur bo'lgan xarajatlarni yetarli darajasini baholash muhimdir. Ushbu jarayonni biznes-reja, kichik biznesga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan barcha xatarlarni maksimal darajada bilishni yaxshilaydi. Biznes-reja banklarga yoki investorlarga kerakli kredit va qarzlarni olish uchun taqdim etiladi. Bundan kelib chiqadiki, kichik korxonani yaratish bosqichida moliyaviy rejalashtirish loyihani boshlang'ich kapital bilan ta'minlash uchun sezilarli sakrashni berishi mumkin.

Kichik biznesni moliyalashtirishning asosiy manbai kichik biznes egalarining o'z mablag'lari va korxonaga faoliyati natijasida olingan foyda hisoblanadi. Ko'pincha o'z mablag'lari yetarli emas va bunday moliyaviy yetishmovchilik ko'pincha kichik korxonani rivojlantirish va kengaytirish jarayonida ham, biznesning paydo bo'lish bosqichida ham seziladi. Mablag' yetishmasligini oldini olish uchun xarajatlarni aniq belgilash kerak. O'z navbatida, moliyaviy rejalashtirish kichik korxonaga o'z xarajatlarini minimallashtiradigan va korxonaga katta zarar yetkazmaydigan tarzda muvozanatli rejalashtirishga imkonini beradi. Bundan kelib chiqadiki, kichik korxonaga faoliyatining boshida o'z resurslarini ko'paytirish va moliyaviy barqarorlikni

oshirish uchun ma'lum mablag' zaxirasiga ega bo'ladi, bunga korxonalar xarajatlarini optimallashtirish, shuningdek olingan mablag'larni maqsadga muvofiq taqsimlash orqali erishiladi.

Shuningdek, har qanday tadbirkorlik faoliyati moliyaviy yo'qotishlar xavfi bilan bog'liqligini qabul qilish kerak. Binobarin, kichik korxonalar egasi o'z oldiga tadbirkorlik tavakkalchiligini kamaytirish vazifasini qo'yishi kerak, bu esa biznesning keyingi daromadlilikiga sabab bo'lishi zarur. Avvalo, har bir tadbirkor korxonadagi biznes jarayonlarini beqarorlashtirishga sabab bolishi mumkin bo'lgan xavflarni baholashi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Kichik biznes (yoki kichik tadbirkorlik) nima. Uning asosiy ta'rifi shundaki, u samarali, eng moslashuvchan va shaffof boshqaruv shakli bo'lib, bu o'z navbatida bozor iqtisodiyotining ajralmas qismidir. Kichik korxonalar ayniqsa faol rivojlanishi G'arb mamlakatlarida 70-yillarning o'rtalaridan 90-yillarning boshlariga to'g'ri keladi, shu sababli bu bugungi kunda korxonalar umumiy sonining 80-90 foizi ushbu sohaga ta'luqlidir. Faqatgina ushbu raqamlardan ko'rish mumkinki AQSh, Yaponiya va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari kabi rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyoti uchun kichik korxonalar ahamiyati va istiqbollari naqadar yuksak.

"Tadbirkorlik" va "tadbirkor" tushunchalari savdo munosabatlarining rivojlanishi bilan paydo bo'ldi. Ko'pgina iqtisodchi olimlar o'zlarining asarlarida "tadbirkorlik ruhi" nima ekanligi va ushbu faoliyat turida tadbirkor shaxsining roli qanday ekanligi tushuntiriladi.

"Tadbirkor" atamasi ilmiy muomalaga R. Kantillon tomonidan kiritilgan deb hisoblanadi, u bozor talabi va taklifi o'rtasidagi farqdan foyda olish mumkinligini aniqladi va ushbu amalga oshirilmagan imkoniyatlardan foydalanadigan odamlarni "tadbirkorlar" [2; 34 b.]. deb atadi.

Iqtisodiyot nazariyasi asoschilaridan biri A.Smit o'zining "Xalqlar boyliklarining mohiyati va sabablarini tadqiq etish" nomli kitobida A.Smit tadbirkor ta'rifiga alohida e'tibor bergan edi. A.Smit fikricha, "tadbirkor — kapital egasi. U muayyan tijorat g'oyasini amalga oshirib, daromad olish uchun tavakkalchilik bilan ish boshlaydi, chunki kapitalni biror-bir ishga sarflash doimo tavakkalchilik bilan bog'liqdir. Tadbirkorlikdan olingan daromad, A.Smit fikricha, shaxsiy tavakkalchilik uchun olingan mukofot. Tadbirkor ishlab chiqarishni o'zi rejalashtiradi, tashkil etadi, ishlab chiqarish faoliyati natijalariga egalik qiladi. Bu ishlar, o'z navbatida, bozor tizimi bilan bog'liq" [3; 18 b].

Amerikalik mashhur iqtisodchi Y. Shumpeter o'zining "Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi" kitobida, "tadbirkorni novator (yangilik bunyod qiluvchi odam) deb ta'riflagan. Olim tadbirkorlik faoliyatini kapitalistik iqtisodiyotning rivojlanishida, iqtisodiy o'sishni ta'minlashda katta rol o'ynaydigan yangiliklari joriy etishdan iborat" [4; 183 b], deb biladi.

Rus iqtisodchi olimlari N. Yu. Nikitina va boshqalar "Tadbirkorlik bozor iqtisodiyotining asosiy elementlaridan biri bo'lib, ularsiz milliy iqtisodiyot jadal rivojlana olmaydi. Tadbirkorlik davlatning iqtisodiy rivojlanish sur'atlariga, yalpi milliy mahsulotning tuzilishi, hajmi va sifatiga ta'sir qiladi" [5; 7 b] deb "Tadbirkorlik" nomli o'quv qo'llanmasida yozishgan.

M.G. Lapusta "Tadbirkorlik-bu korxonalar egalarining innovatsion xatti-harakatlariga, g'oyalarni topish va ulardan foydalanish, ularni aniq tadbirkorlik loyihalariga aylantirish qobiliyatiga asoslangan boshqaruvning tubdan yangi turi. Bu odatda xavfli biznesdir, ammo tavakkal qilmaydigan kishi oxir-oqibat muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Biroq, xavf turli xil. Tadbirkor, o'z biznesini yaratishga qaror qilishdan oldin (bu alohida muhokama qilinadi),

hisob-kitoblarni amalga oshirishi, o'z sezgi sezgisini e'tiborsiz qoldirmasdan, mo'ljallangan savdo bozorini va raqobatchilarni o'rganishi kerak" [6; 7 b] deb "Tadbirkorlik" nomli darsligida yozgan.

Mahalliy olim H. R. Hamroyev: "Tadbirkorlik ko'p qirrali murakkab faoliyat bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ham ega. Uning ana shunday xususiyatlari, avvalambor, mazkur faoliyat alomatlari, belgilari, tamoyillarida namoyon bo'ladi" [7; b 21] deb yozgan.

Iqtisodchi olimlari S.Salayev va boshqalar: "Tadbirkorlik — ishbilarmonlik faolligini yuritish, amalga oshirish san'atidir. Tadbirkorlik bu fikrlash jarayonidir. Chunki tadbirkor o'zi har bir g'oyani miyasida loyihalaydi, ishbilarmonlik operatsiyalarini fikran bajaradi. Ana shundan keyingina bu g'oyalarni u amaliyotga tatbiq etadi" deb tariflaydi [8; 7 b].

Shunday qilib, Q.J. Mirzayev va boshqalar: "tadbirkorlik — bu iqtisodiy daromad olishning alohida turi bo'lib, uning zamirida mustaqil tashabbus, javobgarlik, ishbilarmonning g'oyasiga asoslangan, foyda olishga yo'naltirilgan, maqsadga muvofiq faoliyat yotadi" [9; 8 b.].

Yuqorida aytib o'tilganlardan ko'rinib turibdiki, hatto iqtisodiyot rivojlanishining dastlabki bosqichlarida ham tadbirkorlik noan'anaviy innovatsion fikrlashga qaratilgan, ishbilarmon kishilar tomonidan tashkil etiladigan va yuritiladigan tavakkalchilikka asoslangan faoliyat turidir. "Tadbirkorlik" atamasi sifatida zamonaviy iqtisodiy lug'atda fuqarolar, jismoniy va yuridik shaxslarning mol-mulkdan foydalanish [10], tovarlarni sotish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatishdan muntazam ravishda daromad olish, foyda olishga qaratilgan faoliyati o'z nomidan, o'z xavfi ostida, mulkiy javobgarligi ostida amalga oshiriladigan tashabbuskor [11], mustaqil faoliyat sifatida talqin etiladi. Tadbirkorlik, shuningdek, imij, tadbirkor (biznesmen) maqomini oshirish maqsadini ko'zlaydi [12].

Zamonaviy mutaxassislar "tadbirkorlik" atamasini aniqlab, faoliyatning barcha jihatlarini qamrab olishga harakat qilmoqdalar. "Tadbirkorlik" va "tadbirkor" atamalarini talqin qilishdagi farqlarga qaramay, ularni birlashtiradigan narsani ajratib ko'rsatish mumkin. Deyarli barcha ta'riflarda xavfning mavjudligi, muvaffaqiyatli tadbirkorlik faoliyatining tadbirkorning qobiliyatiga bog'liqligi, xususan, iqtisodiy bilimlarga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish qobiliyati bevosita yoki bilvosita ko'rsatiladi. Dunyo bo'ylab tadbirkorlik amaliyoti shuni ko'rsatadiki, eng katta xatarlar kichik boshlang'ich kapitalga ega bo'lgan kichik biznes bilan shug'ullanadigan tadbirkorlarda yuzaga keladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotining nazariy ma'lumotlari sifatida tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish sohasidagi o'zbek, rus va xorijiy mualliflarning ilmiy ishlari, moliyaviy menejment, iqtisodiy nazariya, moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish bo'yicha adabiyotlar o'rganildi. Ish jarayonida davlat organlarining me'yoriy-huquqiy hujjatlari, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, tadqiqot mavzusiga bag'ishlangan davriy nashrlar, ilmiy va ilmiy-amaliy konferensiyalar materiallaridan foydalanildi.

Mantiqiy va tizimli yondashuvlar, iqtisodiy, moliyaviy va strategik tahlillar, taqqoslash usullari qo'llanildi.

Tahlil va natijalar

Hozirgi vaqtda korxonada moliyaviy rejalashtirish uch turga bo'linadi: strategik, taktik va operatsion, ularning har biri o'z maqsadlarini belgilaydi hamda ma'lum vazifalarini hal qiladi. Kichik korxonada moliyaviy rejalashtirishning ko'rsatilgan har bir yo'nalishi mavjud, ammo shu bilan birga ularni bir qator o'ziga xos xususiyatlar ajralib turadi. Buning sababi

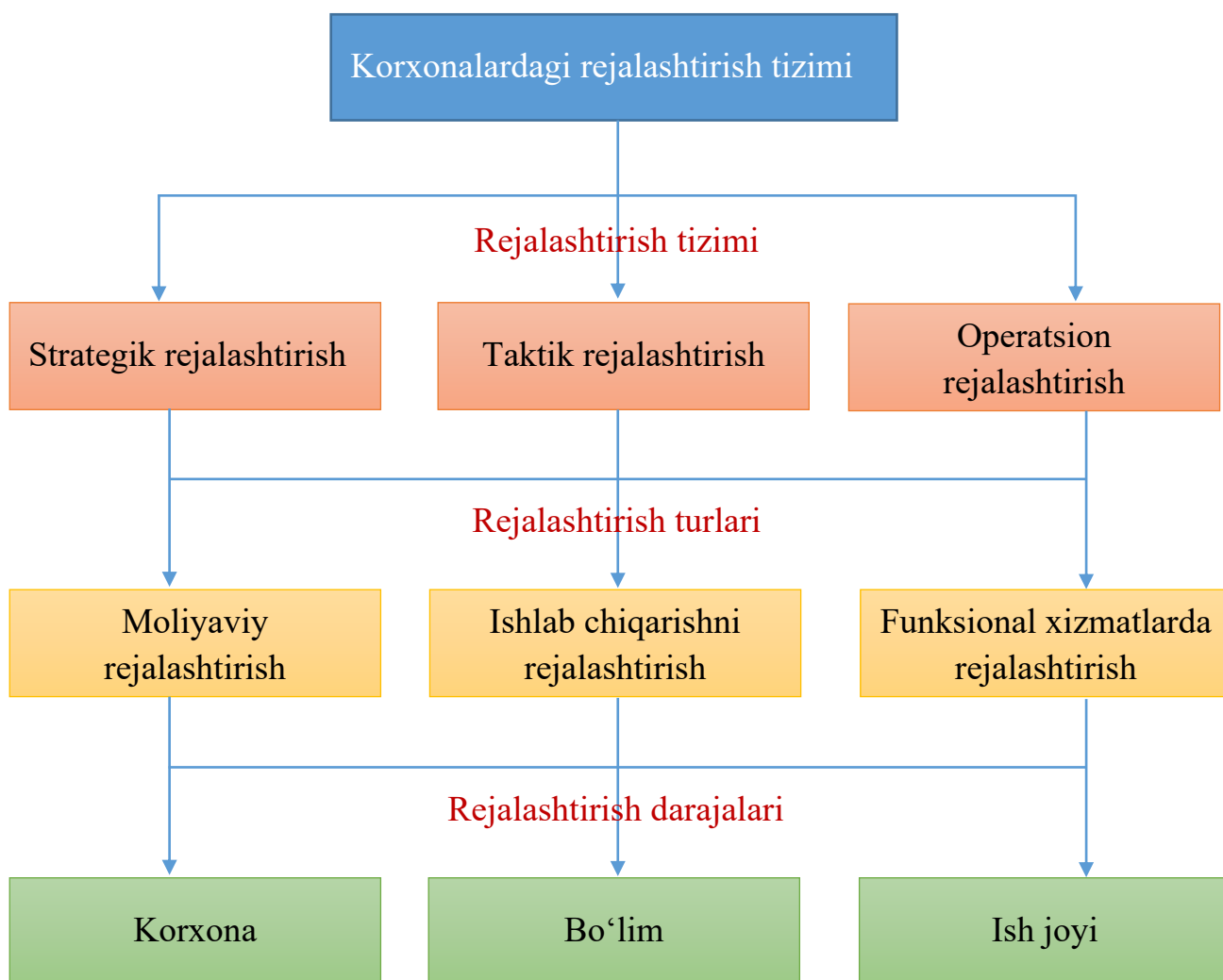
shundaki, kichik korxonalar faoliyatini tashkil etish, yirik kompaniyalar faoliyat uchun bozorda yaratilgan sharoitlariga bog'liq. Shunga asoslanib, kichik korxonalar faoliyati kengroq ishlab chiqarish sohasini qamrab olish uchun resurslarning cheklanganligi sababli ma'lum darajada ixtisoslashgan yo'nalishga ega. Shunga qaramay, ishlab chiqarishning tor yo'nalishi kichik biznes subyektlariga minimal raqobat bilan bozorda o'zlarining "o'rnini" tanlash va topish imkoniyatini beradi.

Bozor sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi ko'p hollarda ularning kelajakdagi rivojlanishining tanlangan strategiyasiga bog'liq. Aslida korxonalarda strategik rejalashtirish korxonalarini rivojlantirishning umumiy usullarini va uning mahsulot assortiment siyosatini ishlab chiqadi.

Shuni yodda tutish kerakki, assortiment siyosatini rejalashtirayotgan kichik biznes kelajakda dastlab ma'lum bir tor ixtisoslik yo'nalishini tanlab oladi va belgilaydi.

Ushbu yondashuv kichik biznes uchun taqdim etilayotgan mahsulotlar yoki xizmatlar ko'rsatishda ikkita muhim afzalliklarni o'z ichiga oladi:

- 1) juda past darajadagi xavf;
- 2) iste'molchilar bilan hamkorlikdan foydalangan holda eng qulay bo'lgan o'rta va yirik ishlab chiqaruvchilar orasida bozor "joyini" topish imkoniyati.

1-rasm. Moliyaviy rejalashtirishning rivojlantirish turlari va usullari

Kichik biznes subyektlari uchun strategik istiqbollarni aniqlash ko'proq intuitiv bo'lib, o'zlarining uzoq muddatli iqtisodiy istiqbollariga emas, balki hozirgi bozor sharoitiga asoslangan holatda belgilanadi.

Buning sababi shundaki, kichik biznes o'z rivojlanishida texnologik, moliyaviy (kredit) va kadrlar bilan bog'liq muammolarga duch keladi. Shuni ham hisobga olish kerakki, past likvidlik va rentabellik bilan kichik biznes subyektlari nisbatan yuqori darajadagi xavf muammosiga duch kelishadi, bu esa 2 yildan ortiq vaqt davomida moliyaviy rejalashtirish imkoniyatiga salbiy ta'sir qiladi [13]. Ba'zi hollarda kichik korxonalar faoliyatining maqsadi to'g'ridan-to'g'ri uning egalarining maqsadlariga bog'liq bo'lib, unda shaxsiy va motivatsion jihatlardan ustun bo'lishi mumkin, bu esa, masalan, biznesning kapitallashuvining o'sishiga olib keladi. Shuningdek, kichik biznesda, ayniqsa xizmat ko'rsatish sohasida strategik rejalashtirishning murakkabligi pul mablag'larining cheklanganligi va shunga mos ravishda keng ko'lamlil bozor tadqiqotlarini o'tkazish qobiliyati bilan belgilanadi.

Shunday qilib, kichik korxonalar uchun mahsulot assortiment siyosatini ishlab chiqish bunday shoshilinch ehtiyojga ega emas. Va natijada, agar kichik korxonada strategik rejalashtirish amalga oshirilsa, u asosan ishlab chiqarish sohasiga ta'sir qiladi va yuzaga keladigan ichki va tashqi muammolarni bartaraf etish zarur bo'lganda vaqti-vaqti bilan amalga oshiriladi [14]. Tadbirkorlar tomonidan moliyaviy rejalarni tahlil qilish va ishlab chiqish, qoida tariqasida, ularning murakkabligi va ko'p mehnat talab etilishi, shuningdek yuqori malakali kadrlar etishmasligi tufayli amalga oshirilmaydi.

Mavjud vaziyatga asoslanib, kichik biznes uchun davlatni qo'llab-quvvatlash juda muhimligini yodda tutish kerak. Ko'plab sabablarga ko'ra kichik korxonalar uchun ishlab chiqarish foydaliroq bo'lgan mahsulotlarga davlat buyurtmalari orqali amalga oshirilishi mumkin. Bozorda segmentni aniqlashda kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning yana bir varianti kichik korxonalar bilan hamkorligini ko'rib chiqish kerak [16]. Bunday holda, kichik biznes subyekti o'z faoliyatini yirik kompaniyaning buyurtmalari asosida amalga oshiradi va shu bilan kichik korxonaning o'zi sotilmagan mahsulotlar bilan bog'liq muammolardan qochib, yo'qotishlarni yengishga qodir bo'ladi.

Kichik biznesning yirik korxonalar bilan hamkorligining eng istiqbolli sohalaridan biri bu innovatsion faoliyatdir. Bugungi kunda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi tomonidan taqdim etilgan statistik ma'lumotlarga ko'ra, kichik korxonalar va mikrofirmalar faoliyati natijalari bo'yicha o'tkaziladigan tanlanma kuzatuv ma'lumotlari natijasi bo'yicha kichik korxonalar va mikrofirmalarning ishbilarmonlik muhiti holati tahlil qilinganda, korxonalar tomonidan o'zlarining umumiy iqtisodiy vaziyatini o'tgan yilning mos davriga nisbatan yaxshilangan deb baholagan korxonalar soni 2017-yilda 21 931 tani tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2022-yilga kelib esa 26 042 taga yetgan yoki 2017-yilga nisbatan 4 111 taga oshgan.

Shuningdek, iqtisodiy vaziyatini o'zgarishsiz deb baholagan korxonalar soni 2017-yilda 12 668 ta bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2022-yilda 37 168 ta yoki 24 500 taga oshgan.

O'z navbatida, iqtisodiy vaziyatini yomonlashgan deb hisoblagan korxonalar soni esa 2017-yilda 2 331 tani tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib, bu ko'rsatkich 4 989 tani tashkil etib, 2 658 taga oshgan.

Kichik biznes korxonalarida asosiy e'tibor joriy moliyaviy rejalashtirishga qaratiladi. U uzoq muddatli rejaning ajralmas qismi sifatida qaraladi va uning ko'rsatkichlari

aniqlashtiriladi. Shunday qilib, kichik korxonada joriy moliyaviy rejalashtirish strategik rejalashtirishdan ko'ra arzonroq ko'riladi. Buning sababi, joriy rejalashtirish buxgalter tomonidan nisbiy chegaralarda amalga oshirilishi mumkin. Joriy rejalashtirish uchun har doim ham tashqaridan malakali mutaxassisni jalb qilish shart yemas, shuning uchun rejalashtirish xarajatlarining oldini olish mumkin bo'ladi.

Kichik korxonada moliyaviy menejerning barcha funksiyalari, qoida tariqasida, bitta xodimga to'g'ri keladi (odatda bu ushbu korxonaning egasi). Va u moliyaviy resurslarni jalb qilish va ulardan foydalanish, ishlab chiqarilgan, sotiladigan mahsulotlar narxini belgilash va olingan foydani taqsimlash to'g'risida qaror qabul qiladi. Amaliyotda, ko'pincha ushbu xodim maxsus moliyaviy va iqtisodiy ma'lumotga ega emas hamda ushbu sohada olingan ish tajribasi, o'zining tadbirkorlik qobiliyati va mavjudligi aylanma mablag'larni hisobga olgan holatda bozorda o'zini tutish siyosatini ishlab chiqadi.

Ammo kichik korxonada moliyaviy rejalashtirishni amalga oshirishda juda muhim plyusga ega. Yuqori malakali mutaxassislar uchun bo'sh mablag'larning etishmasligi tufayli moliyaviy rejalashtirishning barcha qiyinchiliklar fonida kichik korxonada ichki muhitning soddaligi yutuq sifatida qaraladi. Natijada, korxonaning ichki muhiti bilan bog'liq moliyaviy rejalashtirish natijalari aniqroq hisoblash mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, odamlarni korxonada manfaatlari va uning maqsadlari atrofida birlashtirishga imkon beradigan maxsus psixologik muhitni yaratish osonroq va moliyaviy rejalashtirish jarayonining o'zi biroz norasmiy bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, kichik korxonada moliyaviy rejalashtirishning barcha xususiyatlari, birinchi navbatda, uning hajmi, ishchilarning kamligi va resurslarning cheklanganligi bilan bog'liq [17].

Samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun yuqori sifatli operatsion ma'lumotlar talab qilinadi. Kichik korxonalarining moliyaviy cheklovlarini va buxgalteriya hisobi bo'yicha boshqaruv ma'lumotlarini tayyorlash uchun xodimlarni jalb qilishning iloji yo'qligini hisobga olgan holda, muallif kichik korxonalar faoliyatini byudjetlashtirish metodologiyasini ishlab chiqdi, bu buxgalteriya tizimida daromadlar va to'lovlar byudjetlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

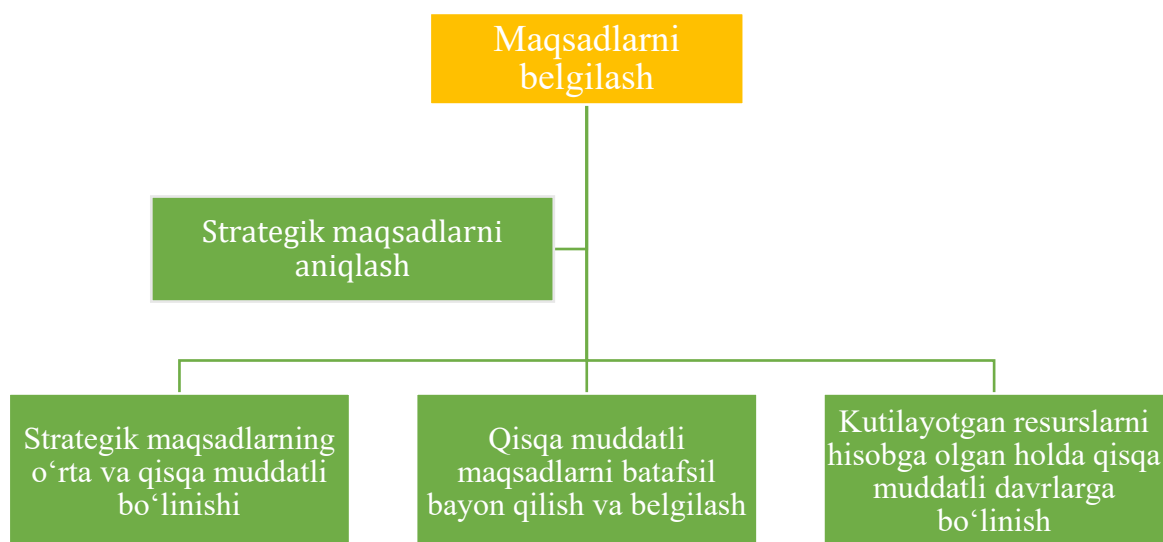
Quyida keltirilayotgan rasmda maqsadlarni belgilash bosqichi taqdim etiladi, bu butun korxonada ishining boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qiladi. Kichik biznes egalari uchun aniq maqsadlarning etishmasligi korxonalarda byudjetni joriy etishda muvaffaqiyatsizlikning asosiy sabablaridan biridir. Shu munosabat bilan kompaniyaga quyidagilar kerak:

aniq rivojlanish strategiyasi;

bugungi kundagi korxonaning potentsialini bilish.

Rejalashtirish jarayonida har qanday korxonada kelgusi faoliyat shartlarini, uning ko'lami, hajmi, mazmuni, muddatlari va boshqalarni belgilaydi.

Korxonaning asosiy umumiy maqsadi strategiya sifatida belgilanadi. Strategiya maqsadlarga, ularga erishish usullari va shakllarini va korxonada rivojlanishini boshqarish mexanizmini belgilaydi. Kichik korxonada uchun uzoq muddatli istiqbolda ishlab chiqilgan va boshqa tarkibiy qismlar qatorida rivojlanish strategiyasini, maqsadlar va ulardan kelib chiqadigan vazifalarni belgilashni o'z ichiga olgan biznes-rejaning mavjudligi tadbirkorlarning o'z kelajagini kompleks ko'rishda muhim yordamdir.

2-rasm. Kichik korxonaning maqsadlarini belgilash

Korxonani rivojlantirish jarayonida biznesni rejalashtirish tadbirkorlarda strategik fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. Boshqaruv strategiyasini ishlab chiqish, uzoq muddatli maqsadlarni shakllantirish qobiliyatini shakllantirishni anglatadi. **Strategik rejalashtirish**-bu kundalik harakatlarning uzoq muddatli maqsad va vazifalar bilan o'zaro bog'liqligidir. Strategik maqsadlar korxonaning joriy ko'rsatkichlarini belgilash uchun qo'llanma bo'lib xizmat qiladi, ular eng muhim maqsadlarni aks ettiradi (masalan, o'z mahsulotlari uchun mahalliy bozorda kamida 50% ulush olish). Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kichik biznes rahbarlari uchun uzoq muddatli maqsadlarni belgilash juda qiyin vazifadir.

Maqsadlarni shakllantirishga qo'yiladigan talablar quyidagilardan iborat: ular muhim, erishish mumkin, aniq, o'lchanadigan, nazorat qilinadigan va vaqt oralig'iga ega bo'lishi kerak. Bundan tashqari, maqsadli chegarasini ham aniqlash kerak, ya'ni, strategik maqsadlar belgilangan muddatlar. Kichik korxonalar uchun bu muddat ancha qisqadir, o'rt va katta korxonalarga qaraganda.

Ko'pgina kichik biznes tadbirkorlari o'z maqsadlarni olti oy, bir yildan ortiq muddatlarini belgilashlari mumkin emas. Chunki uzoq muddatli maqsadlarga erishish uchun kuchli moliyaviy resurslar, byudjetni shakllantirish talab etiladi. Har bir tashkilotda, o'z faoliyatining biron bir bosqichida, qo'shimcha mablag'larni jalb qilish orqali moliyalashtirish manbalarini ko'paytirish zarurati mavjud. Buning sabablari kompaniyaning tez o'sishi, muhim investitsiya loyihalarini amalga oshirish, mavsumiy biznes o'zgarishlari bo'lishi mumkin [15].

Strategik maqsadlarga erishishni va ularning joriy maqsadlarga o'zaro muvofiqligini nazorat qilish uchun strategik maqsadlarni miqdoriy o'lchovda taqdim yetish kerak.

Maqsadlar aniq miqdoriy qiymatga ega bo'lishi kerak va ular uchun ma'lum bir davr belgilanishi eng samarali yo'nalishdir. Kichik korxonalar rivojlanishning qaysi bosqichida ekanligiga, boshqaruvning qaysi o'ziga xos vazifalari ustuvorlik kasb etishiga qarab, korxonalar rahbariyati e'tiborini qaratishi lozim bo'ladi, eng muhim ko'rsatkichlarni — moliyaviy va moliyaviy bo'lmaganlariga ajratish talab etiladi. Masalan, agar strategik maqsad mahsulot sifatini oshirish bo'lsa, unda bu holda asosiy ko'rsatkich mijozlarning ehtiyojlarini qoniqish darajasini tavsiflovchi koeffitsiyentlar bo'lishi mumkin.

Xulosa va takliflar

Kichik korxonalar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir xodim uchun vazifalarni belgilash, yirik yoki o'rta korxonalarda bo'lgani kabi, fikrimizcha, maqsadga muvofiq emas: lavozim talablari, yo'riqnomalar, javobgarlik to'g'risidagi nizomlar va boshqalar. Biz kichik korxonalar uchun boshqaruv tizimini belgilash bo'yicha yagona hujjatni ishlab chiqishni taklif qilamiz, uning alohida bo'limlarida kompleks vazifalar belgilanadi.

Kichik biznes mutaxassislarining zaif iqtisodiy va moliyaviy tayyorgarligini hisobga olgan holda, har bir bo'limni minimal nazariy bilimlarni egallashi tavsiya etiladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, har qanday tartibga solish vaqt o'tishi bilan o'zgaradi, eskiradi, shuning uchun belgilangan qo'llanmalar muntazam ravishda ko'rib chiqilishi va yangilanishi kerak, bunda quyidagilarni hisobga olish yaxshi natija beradi:

- kichik korxonalar faoliyati katta moliyaviy investitsiyalarni o'z ichiga olmaydi, katta moddiy va mehnat resurslarini talab qilmaydi;
- tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va boshqarish xarajatlari nisbatan past;
- bozor o'zgarishlariga yaxshi moslashuvchanlik qobiliyati;
- kapital aylanmasi yuqori tezligi;
- kichik biznes odatda mahalliy bozorlarga yaqin va mijozlar talablariga yaxshi moslashadi;
- kichik biznes ko'pincha innovator sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, kichik biznes korxonalarida moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish, korxonaning moliyaviy tizimiga boshqaruv ta'siri orqali amalga oshiriladi, ya'ni, pul mablag'larini sarflash bo'yicha boshqaruvning ichki tizimiga. Kichik biznes korxonalarida moliyaviy boshqaruv moliyaviy prognozlash va moliyaviy rejalashtirish usullari bilan amalga oshiriladi. Demak moliyaviy prognozlash va moliyaviy rejalashtirish korxonalar faoliyati kelajagini belgilaydi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019-yil 23-iyul kuni "Kichik biznes va tadbirkorlikni yanada rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi" materiallaridan <https://president.uz/uz/lists/view/2754>.
2. Антипина Евгения Валерьевна (2014). Инновационная концепция предпринимательства Й. Шумпетера: теоретические аспекты. Вестник Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова, (10 (76)), 29-39.
3. Прокопьев, В. Н. (2011). Экономическое значение частной собственности в теории Адама Смита. Историко-экономические исследования, 12 (3), 16-30.
4. Сухарев, О. С., Сухарев, С. О., & Руденко, Д. В. (2010). Теория экономического развития Й. Шумпетера и факты современной жизни (эволюционная Экономика). Журнал экономической теории, (2), 181-196.
5. Предпринимательство : учебное пособие / Н. Ю. Никитина, С. М. Корунов, А. А. Яшин, И. Д. Опарин ; под общ. ред. Н. Ю. Никитиной. — 2-е изд., стер. — Москва : ФЛИНТА ; Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2022. — 256 с.

6. Предпринимательство : учебник / М.Г. Лапушта. — Изд. испр. — Москва: ИНФРА-М, 2023. — 384 с.
7. Tadbirkorlik asoslari: kasb ta'limi (iqtisodiyot) yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'l. H. R. Hamroyev; O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — T.: Yangi nashr, 2010. — 360 b.
8. S.Salayev, N.Fayzullayev, J.Atayev, D.Saidov, M.Gulmonov. Tadbirkorlik asoslari. O'quv qo'llanma. —T.: «Fan va texnologiya», 2012-y. 340 b.
9. Q.J. Mirzayev, G'S. Mustafoyev, N. Sattorova. Biznes va tadbirkorlik asoslari. O'quv qo'llanma. Samarqand: «FAN BULOG'I» nashriyoti, 2022, 134 bet.
10. Jumakulov, Z., & Kunduzova, Q. I. (2021). Financial Independence in the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan: Results and Conclusions. Middle European Scientific Bulletin, 19, 236-241.
11. Jumakulov, Z. I. (2022). IMPLEMENTATION OF PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP RELATIONS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN. Gospodarka i Innowacje., 30, 104-108.
12. Jumakulov, Z. I. (2022). Foreign Experiences of Organizing Financial Independence of Higher Education Institutions. American Journal of Economics and Business Management, 5(11), 62-65.
13. Ibragimovna, K. K. (2022). The system of indicators of the economic efficiency of land use in the context of the activities of agricultural enterprises of various forms of management Kunduzova Kumrikhon. World Economics and Finance Bulletin, 11, 33-37.
14. Кундузова, К. И. (2023). Преимущества И Проблемы Перехода К Цифровой Экономике. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 4(1), 111-116.
15. Kudbiev, D., Qudbiyev, N. T., & Imomova, Z. T. Q. (2022). Moliyaviy Hisobotlardan Moliyaviy Menejmentda Foydalanish Masallari. Scientific progress, 3(4), 1030-1037.
16. Исманов, И. Н. (2022). БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА “ХАРАЖАТЛАР” ВА “САРФЛАР” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ФАРҚЛИ БЕЛГИЛАРИ ЮЗАСИДАН АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР. Архив научных исследований, 2(1).
17. Ahmadjonovich, S. D. (2021). Examples Of Business Management Development And Implementation Of International Standards. The American journal of management and economics innovations, 3(06), 40-44.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/2 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES Special Issue

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).